

شناخت مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام

سعدالله زارعی^۱، رضا امیری مقدم^۲، سلیمان طاهری^۳

دریافت مقاله: ۹۶/۰۵/۲۷

پذیرش مقاله: ۹۶/۰۷/۲۷

چکیده

اسلام دیدگاه همه‌جانبه‌تری نسبت به امنیت دارد، امنیت شامل طرح همه‌جانبه‌ای است که سعی در صیانت دولت، ملت، ایدئولوژی و تک‌تک افراد جامعه از این گزندها دارد هدف این تحقیق تبیین مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد ژئوپلیتیکی می‌باشد. این تحقیق از نوع کاربردی بوده و به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است و برای گردآوری اطلاعات لازم از روش‌های کتابخانه‌ای (اسنادی) و پرسشنامه محقق ساخته استفاده گردیده است. جامعه آماری این پژوهش، کلیه کارشناسان، کارگزاران و دست‌اندرکاران و خبرگان در حوزه‌های مرتبط با موضوع تحقیق به دلیل در دسترس بودن و احتمال همکاری صاحب‌نظران و توجه به اشباع نظری، تعداد ۳۰ نفر می‌باشند. بر اساس نتایج تحقیق و با بررسی ادبیات تحقیق می‌توان عنوان نمود که مهم‌ترین مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد ژئوپلیتیکی که بسیار حائز اهمیت بوده عبارت‌اند از:

۱- ظرفیت‌های کمی و کیفی جمعیت جهان اسلام ۲- عوامل سیاسی داخلی و بین‌المللی جهان اسلام ۳- عوامل نظامی جهان اسلام ۴- عوامل اقتصادی جهان اسلام ۵- قدرت جهان اسلام ۶- همسنگی کشورهای اسلامی ۷- علم و فناوری در جهان اسلام ۸- موقعیت جغرافیای جهان اسلام ۹- منابع طبیعی و انرژی جهان اسلام.

واژگان کلیدی: امنیت، ژئوپلیتیک، جهان اسلام، راهبردی، موقعیت

^۱ مسئول پژوهشکده راهبردی اندیشه‌سازان نور

^۲ عضو شورای عالی امنیت ملی

^۳ دانشجوی دکترای مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) s.tahery@chmail.ir

مقدمه

جهان اسلام امروزه به یکی از تأثیرگذاران جامعه جهانی بدل شده است هرچند که عدم وحدت نظر در این کشورها از عوامل مهم چند دیدگاهی در این جهان است دین اسلام با نزول قرآن و بعثت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در قرن هفتم میلادی در شبه جزیره عربستان در سرزمینی که در حقیقت تا آن زمان زمینه و بستر حوادث و درگیری‌های بزرگی بود، به وجود آمد و این تفکر خیلی زود و به سرعت گسترش یافت و قلمرو بزرگی را از اقیانوس اطلس گرفته تا کرانه‌های غربی اقیانوس آرام را در بر گرفت.

امنیت، انتظار نخست انسان‌ها از حکومت‌هاست که امروزه ابعاد گسترده و متنوعی یافته است. دین اسلام دیدگاه همه‌جانبه‌تری نسبت به امنیت دارد از دیدگاه اسلام، حفظ و تأمین امنیت از وظایف حکومت اسلامی است. همچنین در اسلام امنیت جز لاینفک جوامع بشری است. به طوری که خداوند در قرآن در سوره‌ها و آیات مختلف و همچنین در بیانات ائمه اطهار، (علیه السلام) صریحاً اشاره شده است، تأثیرپذیری امنیت از اقتصاد، فرهنگ، صنعت و جمعیت و تأثیرگذاری آن بر همه شاخه‌های توسعه و حیات انسانی، به آن نقش بنیادین داده و همه فیلسوفان سیاسی گذشته و حال را به تأمل در آن وا داشته است. فیلسوفانی که دغدغه عدالت داشته‌اند، آن را شرط ضروری عدل دانسته‌اند، و کسانی که به «رفاه» می‌اندیشیده‌اند، آن را عامل اصلی آسایش شمرده‌اند و آنان که بر توسعه سیاسی یا اقتصادی تکیه کرده‌اند، امنیت را «عامل» و نیز «حاصل» آن تلقی کرده‌اند و همه کسانی که برای حاکمیت ارزش‌های معنوی تلاش دارند، آن را مقدمه این واجب می‌دانند. امروز جریان‌های تکفیری به عنوان تهدیدکننده امنیت جهان اسلام، از ابتدای ظهورشان، همواره دستشان به خون مسلمانان آلوده شده است و کشتار و تکفیر مسلمانان را، ابزار پیشروی و نفوذ خود قرار داده‌اند. این جریان با قرائتی گزینشی و وارونه از احکام اسلامی و آیات قرآنی، همواره در صدد آن بوده است که به نام جهاد و به بهانه‌های مختلف به خون‌ریزی و کشتار بپردازد. پیروان این جریان، خواستار اجرای احکام شرع در جهان اسلام می‌باشند. کمک به پیشرفت پروژه اسلام‌هراسی و نشان دادن یک چهره خشن از اسلام در سطح جهان، تضعیف جهان اسلام از طریق شکاف عمیق میان مسلمانان شیعه و سنی در کشورهای اسلامی برای عدم شکل‌گیری هندسه قدرت اسلامی در جهان و مسلمان‌کشی در بین کشورهای اسلامی، از جمله خطرات عمده‌ای است که رشد جریان‌های تکفیری برای امنیت جهان اسلام خواهد داشت.

برای بیان مسئله این تحقیق، می‌توان به این مسئله اشاره کرد که "غرب به منظور آسیب رساندن به هویت اسلامی، ترویج تفکرات تکفیری، ناامنی را در سطح منطقه و کشورهای اسلامی ترویج دهد و همچنین با توجه به خطرات و تهدیدهای ذکرشده در متن تحقیق و وجود تعمیق خطرات جریان‌های تکفیری که امروز برای امنیت جهان اسلام، به وجود آورده‌اند مؤلفه‌های راهبردی با رویکرد ژئوپلیتیکی برای مقابله با این تهدیدات، تدوین نگردیده است. بر این اساس، این تحقیق تلاش دارد مؤلفه‌های راهبردهای با رویکرد ژئوپلیتیکی برای امنیت جهان اسلام، تبیین نماید. همچنین می‌توان گفت انجام این تحقیق به دلایل زیر دارای اهمیت ویژه‌ای برای جهان اسلام خواهد بود:

۱- بخشی از مؤلفه‌های راهبردی با رویکرد ژئوپلیتیکی برای امنیت جهان اسلام مشخص می‌گردد و شناخت لازم از آن‌ها را برای پژوهشگران سیاسی و تصمیم‌گیران جهان اسلام مهیا می‌نماید.
 ۲- راهکارهای مناسبی برای فراهم نمودن امنیت جهان اسلام با رویکرد ژئوپلیتیکی مشخص می‌گردد. همچنین در صورت عدم انجام این تحقیق خطرات و کاستی‌های ذیل متوجه جهان اسلام خواهد گردید:

الف) مؤلفه‌های راهبردی با رویکرد ژئوپلیتیکی برای امنیت منطقه و جهان اسلام، مغفول مانده و اقدامات جهان اسلام برای مقابله با تهدیدات و خطرات جهان اسلام دچار سردرگمی و عدم انسجام خواهد بود.

ب) موجب غفلت مدیران راهبردی جهان اسلام برای امنیت منطقه و جهان اسلام خواهد گردید. بنابراین در این تحقیق هدف اصلی «دستیابی به مؤلفه‌های راهبردی امنیت جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام» می‌باشد.

در این تحقیق فرضیه اصلی به شرح ذیل مطرح می‌باشد:

اولویت شاخص‌های مؤلفه‌های راهبردهای امنیت جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی یکسان هستند.

همچنین فرضیه‌های فرعی عبارت‌اند از:

۱- تغییر در نظم نوین موجود در جهان و برهم خوردن مرزهای میان کشورهای اسلامی از مؤلفه‌های اصلی راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام می‌باشد.

۲- تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته شده بین‌المللی از مؤلفه‌های اصلی راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام می‌باشد.

۳- کم‌اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی، به موازات حضور قدرت‌های غربی در سرزمین‌های تحت اشغال از مؤلفه‌های اصلی راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام می‌باشد.

مبانی نظری تحقیق

پیشینه‌شناسی:

در خصوص موضوع فوق بررسی لازم به عمل آمد و تعداد دو عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد و سه عنوان مقاله یافت شد که اهداف، سؤالات و نتایج آن به شرح ذیل می‌باشد:

- مقاله گفتمان اسلام سلفی و جهانی شدن امنیت جنوب غرب آسیا در سال ۱۳۸۹ توسط نبی... ابراهیمی با سؤال «تأثیر گفتمان سلفی در جهان اسلام بر جهانی شدن امنیت جنوب غرب آسیا چگونه است؟» انجام شد، که این نتیجه بدست آمد:

- امنیت در جنوب غرب آسیا به علت رشد قارچ‌گونه اسلام سلفی که کانون انگاره‌های سلفی، وهابی است، به دغدغه‌ای جهانی تبدیل شده و جنوب غرب آسیا تا آینده غیرقابل پیش‌بینی، منطقه‌ای امنیتی خواهد شد. هویت دینی را به قربانگاه بردند و با عدول تدریجی از آن‌ها هویت غربی را به جای هویت اسلامی نشان‌دادند. گسترش این جنبش‌ها هرچند در کوتاه مدت ممکن است وضع موجود را تغییر دهد اما در درازمدت بحران هویت در جهان اسلام را تداوم بخشیده و امنیت این جوامع را بر پایه لرزانی قرار می‌دهد که همواره توسط جریان‌های رادیکال مذهبی و با استفاده از نارضایتی مسلمانان از تضعیف هویت دینی در این جوامع به چالش کشیده می‌شود در نتیجه نمی‌تواند زمینه ساز امنیتی پایدار در جهان اسلام باشد.

مقاله اسلام هراسی و نقش آن در صلح و امنیت جهانی در سال ۱۳۹۰ توسط علیرضا فلاح زاده فرشمی با سؤال «پروژه اسلام هراسی غرب چه تأثیری در صلح و امنیت جهانی داشته است؟» انجام شد، که این نتیجه بدست آمد:

- پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، عملاً جهان غرب علی‌الخصوص آمریکا به دلیل ماهیت تفکر سرمایه‌داری لیبرال و در راستای اتخاذ سیاست‌های میلیتاریستی، به دنبال مطرح کردن دشمنی جدید برای کسب درآمدهای مالی و فروش تسلیحات نظامی می‌گشت. اگرچه پیشینه اسلام‌ستیزی به قبل از وقوع جنگ‌های صلیبی برمی‌گردد و در دوران این جنگ‌ها رشد یافته است، اما پس از جنگ جهانی دوم و در دوران جنگ سرد تئوریزه شده و با وقوع انقلاب اسلامی ایران

ملتهب گردید و پس از حادثه ۱۱ سپتامبر به نقطه اوج خود رسید. جهان اسلام به دلیل پراکندگی در وحدت ایده و رویه، تنوع بازیگران در فرآیند تصمیم‌گیری و حتی وفور روحیه الیتسیم، نتوانسته است در حوزه روابط بین‌الملل نقشی قدرتمند و تأثیرگذار را ایفا نماید.

مقاله اندیشه تقریب و امنیت جهان اسلام در سال ۱۳۹۰ توسط حکیمه عزیزاللهی نجف‌آبادی با سؤال «از دیدگاه امام خمینی (ره) اندیشه تقریب از چه طریقی به تقویت جهان اسلام کمک می‌کند؟» انجام شد، که این نتیجه بدست آمد:

- امنیت امری چندبعدی است و لازم است در حوزه‌های گوناگون، امنیت را تأمین نمود که وحدت ایجادشده در حوزه‌های تقریب می‌تواند ایجاد امنیت در این حوزه‌ها را تسهیل نماید. اندیشه تقریب از طریق تقویت همگرایی در جهان اسلام، منجر به افزایش قدرت مسلمین می‌گردد و به ارتقاء امنیت آنان در ابعاد معنوی، فردی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نظامی کمک می‌کند.

مقاله چالش‌های ژئوپلیتیکی همگرایی در جهان اسلام در سال ۱۳۹۴ توسط محمدرضا حافظ‌نیا و، سید هادی زرقانی با سؤال «مهم‌ترین عوامل و زمینه‌های بروز واگرایی را در جهان اسلام؟» انجام شد، که این نتیجه بدست آمد:

- مهم‌ترین نیروهای تولیدکننده شکاف، جدایی و واگرایی در بین ملل و دول اسلامی عبارت‌اند از: گسیختگی فضایی و جغرافیایی و نبودن یکپارچگی؛ - تفاوت‌های مذهبی، ایدئولوژیکی و طرز تلقی‌ها از دین اسلام - تفاوت‌های قومی و اندیشه‌های سیاسی - تعارض‌های سرزمینی و سیاسی - تفاوت‌های سطح توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی - رقابت قدرت منطقه‌ای - مداخله‌ی قدرت‌ها و دولت‌های برون منطقه‌ای ناشی از وابستگی‌های سیاسی، اقتصادی جهان اسلام به آن‌ها؛ - ضعف یا فقدان سازوکارهای مؤثر پیونددهنده‌ی درون منطقه‌ای به‌ویژه در بعد اقتصادی و تجاری.

بدیهی است هرکدام از عوامل فوق از نظر نقش و اهمیت در یک‌سطح قرار ندارند، برخی از عوامل فوق نقش اصلی و زیربنایی داشته و برخی دیگر روبنایی محسوب می‌شوند.

مقاله آسیب‌شناسی امنیتی فرقه‌گرایی مذهبی در جهان اسلام، در سال ۱۳۹۴ توسط عبدالحسین خسرو پناه با سؤال «مهم‌ترین آسیب‌های امنیتی فرقه‌گرایی مذهبی در جهان اسلام کدامند؟» انجام شد، که این نتیجه بدست آمد:

- فرقه عبارت از دسته، گروه و طایفه جداشده از جامعه و فرقه‌گرایی، نوعی کج‌روی اجتماعی است که با تعصب و اطاعت کورکورانه، خواهان جدایی از مذهب اصیل و رسمی جامعه است. خدعه و جهالت، دو عامل مهم پیدایش فرقه‌گرایی مذهبی است که ریشه در نسبی‌گرایی معرفتی و گوهر مدرنیته یعنی

فاعل شناسی انسانی دارد. عوامل درون و برون فرهنگی گسترش فرقه‌گرایی عبارت‌اند از: شکاف اجتماعی ناشی از تقابل سنت و مدرنیته، تبعات روحی و روانی ناشی از جنگ‌های استعماری، بحران هویت دینی، تضعیف معرفت دینی، تخریب ساحت معنویت حقیقی، نهادینه نشدن سبک زندگی، توسعه فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی و ناشناخته ماندن سرچشمه‌های توطئه. دو آسیب مهم فرقه‌گرایی شامل ایجاد شکاف در جامعه و انحطاط.

با توجه به پیشینه ارائه‌شده می‌توان عنوان نمود که در تحقیقات انجام‌شده قبلی محققین بیشتر بر تأثیر و رابطه برخی متغیرها مانند (اسلام هراسی اندیشه تقریب - چالش‌های ژئوپلیتیکی همگرایی در جهان اسلام و گفتمان اسلام سلفی) تأکید نموده‌اند. همچنین در برخی از پیشینه‌ها به بررسی آسیب‌های امنیت فرقه‌گرایی پرداخته شده است. ولی در این تحقیق ما به دنبال احصاء و شناخت مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام با توجه به رویکرد ژئوپلیتیک می‌باشیم. همچنین در تعریف و شاخص سازی امنیت در جهان اسلام پیشینه ارائه‌شده بسیار مطلوب می‌باشد.

مفهوم شناسی:

امنیت: در دیدگاه سنتی «امنیت به معنی نبود تهدید است و شاخصه اصلی آن تأکید ویژه بر ماهیت نظامی تهدیدات است بدین معنی «تهدید نظامی» تنها عامل مؤثر در تعریف و شناخت امنیت/ناامنی بوده و به همین خاطر مطالعات امنیتی در ذیل مطالعات جنگ موضوعیت می‌یابد (افتخاری، ۱۳۹۱: ۸۵).

در روایات دینی از آیات و روایات چنین به دست می‌آید که امنیت از نعمت‌های بزرگ الهی و مقدم بر سایر نیازهای بشری است (توحیدی، ۱۳۸۹: ۵)

قدمت اندیشه درباره امنیت به آغاز حیات بشری و زیست‌محیطی او بازمی‌گردد باگذشت بیش از شش دهه از مناظرات در باب این مفهوم همچنان عدم اتفاق نظر بین محققان در چیستی آن، نظر مشترک این تلاش‌های فکری است.

تریف معتقد است فقدان تعریف واحد و پذیرفته‌شده برای امنیت و وجود رویکردهای نظری گوناگونی برای بررسی آن این پرسش را مطرح می‌سازد که هرکس چگونه امنیت را تعریف می‌کند به زعم مورگنتا، این پرسش پاسخ آسانی ندارد هنگام ارائه تعریف، برخی چیزها را در دل تعریف می‌گنجانیم و چیزهای دیگری را کنار می‌گذاریم (مورگنتا، ۱۳۸۳: ۱۱). مطالعات محققان اخیر بر این نکته اساسی تأکید دارد که مفهوم امنیت نباید صرفاً به حوزه مسائل و تهدیدهای نظامی محدود

شود امنیت معنای عام‌تری است که نه فقط می‌توان در حوزه نظامی به کار بست بلکه در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی نیز قابلیت کاربرد دارد (شبهان، ۱۳۸۸: ۶۴).

راهبرد: راهبرد طرحی است جامع، منسجم و انعطاف‌پذیر که ما را در رسیدن به اهدافمان یاری می‌رساند به عبارت دیگر راهبرد راهی است که ما را در رسیدن به هدف راهنمایی می‌کند بنابراین هر سازمان یا مؤسسه آگاهانه یا ناآگاهانه از یک راهبرد پیروی می‌کند و هیچ سازمان یا مؤسسه‌ای وجود ندارد که راهبرد، هرچند متفاوت، نداشته باشد. (حسن بیگی، ۱۳۹۰: ۶۵).

واژه «استراتژی» که در فارسی به راهبرد ترجمه شده است؛ در ادبیات نظامی، شامل برنامه‌ها، طرح‌ها و مدیریت نظامی در سطوح کلان است - از قدمت دیرینه‌ای برخوردار می‌باشد. واژه مذکور که در قرن اخیر، دستخوش تحولات عمیقی گشته و از حوزه نظامی صرف، به عرصه‌های سیاست، اقتصاد، فرهنگ، مدیریت و ... نیز راه یافته است؛ دیگر به صورت یک مفهوم عام مورد استفاده قرار می‌گیرد راهبرد امری حیاتی، سرنوشت‌ساز و بلندمدت می‌باشد که در محیط رقابتی مطرح می‌شود و معمولاً در برابر تهدید و در یک فضای رقابتی شکل گرفته و معنا و مفهوم پیدا می‌کنند. و منحصر به سطحی خاصی از سازمان نیست - در سطوح مختلف می‌تواند وجود داشته باشد هر سازمانی راهبرد را برای مقابله و سازگاری با تغییرات محیطی به کار می‌برد.

جهان اسلام: جهان اسلام از نظر تقسیمات جغرافیایی، منطقه‌ای مشتمل بر مجموعه فضای پیوسته از کشور مغرب در آفریقای شمالی تا شبه قاره هند و آسیای مرکزی و از قزاقستان تا مشرق آفریقا و چند قسمت ناپیوسته در جنوب و جنوب شرقی آسیا و اروپا و حوزه‌های کوچک مسلمان‌نشین جهان می‌باشد. (گلی زواره، ۱۳۸۶: ۲).

تعریف کاربردی‌تری از جهان اسلام، توسط سازمان همکاری کشورهای اسلامی بیان گردیده که برابر این تعریف، جهان اسلام به سرزمین‌هایی گفته می‌شود که بیشتر مردمان آن پیروان دین اسلام باشند، چه این مردمان در کشورهای اسلامی زندگی کنند و چه در کشورهای غیراسلامی و چه در کشورهایایی که می‌توان آن‌ها را اسلامی دانست ولی تاکنون به سازمان کشورهای اسلامی، ملحق نشده‌اند. (سایت رسمی سازمان کشورهای اسلامی)

جهان اسلام یک مفهوم بسیار کاربردی است که یکپارچگی آن را مصلحان مسلمان بسیاری در تاریخ معاصر آرزو داشته‌اند و هدف اصلی جنبش‌های سیاسی اجتماعی بوده که در میان مسلمانان به وقوع پیوسته است کشورهای اسلامی که در مجموع یک پنجم وسعت جهان مسکون را تشکیل

می دهند نزدیک به چهار برابر وسعت قاره اقیانوسیه و در حدود ۳ برابر قاره اروپا و مقداری کمتر از کل وسعت قاره آفریقا می باشند. البته اگر نواحی مسلمان نشین آسیای مرکزی، آسیای جنوبی، چین، اروپای شرقی و سایر نقاطی را که محل سکونت اقلیت های مسلمانان است به وسعت مزبور بیفزاییم، قلمرو جهان اسلامی مساحتی برابر کل وسعت قاره آفریقا خواهد داشت که خود به لحاظ سیاسی و استراتژیکی و از نقطه نظر ژئوپلیتیکی می تواند در حد بالایی حایز اهمیت باشد.

ژئوپلیتیک: حافظ نیا در تعریفی می نویسد: «ژئوپلیتیک عبارت است از مطالعه رفتار سیاسی دولت ها، گروه ها و سازمان ها در مورد جنبه های فضایی، محیطی و انسانی» دانسته است وی در جای دیگری ژئوپلیتیک را روابط متقابل بین جغرافیا، سیاست و قدرت می داند که دارای خصیلتی ذاتی اند. (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۳۷)

ژئوپلیتیک مطالعه روابطی است که میان سیاست بین المللی، قدرت و مشخصات جغرافیایی برقرار می شود و عبارت است از درک واقعیت های محیط جغرافیایی به منظور دستیابی به قدرت، به نحوی که بتوان در بالاترین سطح وارد بازی جهانی شد و منافع ملی و حیات ملی را حفظ کرد؛ این علم با منابع گوناگون می خواهد این مطلب را بیان کند که اولاً قدرت عامل مهمی در سیاست و روابط بین الملل است و منابع تولید قدرت نیز گوناگون، ولی هرکس که بتواند برای ورود به صحنه سیاسی بین المللی بازاری، به قدرتی دست یابد که دارای منبع و منشأ جغرافیایی باشد در واقع وارد حیطه ژئوپلیتیک شده است. دگرگونی هایی که بعد از فروپاشی شوروی سابق در جهان به وجود آمد این علم را نیز متحول کرده و امروزه صحبت از ژئوپلیتیک مدرن یا اصطلاحاً ژئوپلیتیک پلی نومی است که در واقع ترکیبی نو است از ژئوپلیتیک با همه ی پیچیدگی هایش است مناطق جغرافیایی کشورهای اسلامی:

برای آشنایی کلی با جغرافیایی کشورهای اسلامی، می توان آن ها را به چند گروه دسته بندی و مورد مطالعه قرار داد که به آن ها به شرح ذیل اشاره می شود:

الف) آسیای جنوب غربی: منطقه ای است که بیشترین تعداد کشورهای اسلامی را در خود جای داده است هرچند بر سر محدوده اصلی آن توافقی صورت نگرفته است ولی هنوز اکثر جغرافیدانان براین نکته اتفاق نظر دارند که آسیای جنوب غربی از مغرب به دریای مدیترانه و دریای احمر و از مشرق به حدود غربی شبه قاره هند یعنی مغرب پاکستان و شمال آن از سواحل

دریای سیاه تا منتهی‌الیه انشعابات شرقی البرز و جنوب آن به دریای عرب و اقیانوس هند محدود است.

ب) آسیای میانه: آن دسته از کشورهای اسلامی که اخیراً استقلال یافته‌اند در منطقه آسیای میانه قرار دارند. (نبوی، ۱۳۹۰: ۲)

ج) آسیای جنوبی: سومین منطقه‌ای که پیروان مذهب اسلام در آن استقرار دارند، منطقه جنوب آسیا می‌باشد. با اینکه کشورهای اسلامی این منطقه در ظاهر از کشورهای پاکستان و بنگلادش بیشتر نمی‌باشند. اما تعداد زیادی مسلمانان در کشورهای جزیره‌ای سیلان و مالدیو و کشورهای هندوستان و برمه بسیار چشمگیر است و حداقل یک‌دهم جمعیت دنیای اسلامی را تشکیل می‌دهند.

د) آسیای جنوب شرقی: منطقه‌ی آسیای جنوب شرقی از شبه جزایر و مجمع‌الجزایر گسترده‌ای تشکیل یافته که در بیش از ۴۰ درجه طول شرقی نسبت به نصف‌النهار گرینویچ پراکنده گردیده‌اند. خط استوا از مرکز این منطقه می‌گذرد.

ه) آفریقا شمالی: منطقه مسلمان‌نشین آفریقا شمالی تمامی سواحل جنوبی دریای مدیترانه تا شمال منطقه ساوان و از سواحل غربی دریای احمر تا سواحل شرقی اقیانوس اطلس را دربر می‌گیرد. این منطقه نیز مانند آسیای جنوب غربی از تعداد زیادی از کشورهای اسلامی پرجمعیت و کم‌جمعیت تشکیل یافته است.^۱

عوامل مؤثر در ژئوپلیتیک:

عواملی که در ژئوپلیتیک مؤثرند، به دودسته کلی تقسیم‌بندی می‌شوند که عبارت‌اند از:

۱- عوامل ثابت: که عبارت‌اند از: پدیده‌های طبیعی و جغرافیایی. موقعیت جغرافیایی عبارت است از: چگونگی قرار گرفتن یک نقطه در سطح کره زمین که خود دارای دو حالت عمومی (نسبی) و خصوصی (ریاضی) است. موقعیت عمومی در مقیاس قاره‌ای، جهانی و منطقه‌ای از اهمیت زیادی برخوردار است در حالی که موقعیت خصوصی در مطالعات ژئوپلیتیکی کمتر بررسی می‌شود. به‌طور کلی می‌توان گفت که حدود شرکت و فعالیت هر کشور در امور بین‌الملل، اغلب به موقعیت جغرافیایی و ارتباط آن با کشور همسایگان خود (چه کشورهای بزرگ و قدرتمند جهانی و چه کشور کوچک وضعیت) بستگی دارد. بنابراین، در صورتی که کشورهای که در موقعیت مساعد قرار گرفته‌اند اگر از این موقعیت مناسب خود استفاده نمایند، می‌توانند به شکلی مثبت و کارآمد

^۱ اینترنت

در صحنه سیاست بین الملل ظاهر و با حداقل تلاش، مسئله امنیت خود را حل کنند و اگر نتوانند از موقعیت ژئوپلیتیکی خود بهره کافی ببرند، این موقعیت جغرافیایی در جهات عکس عمل خواهد کرد و علاوه بر تحمیل امنیت بر آن‌ها، مشکلات فراوانی را به همراه خواهد داشت.

۲- عوامل متغیر: عوامل متغیر که ممکن است برخی از آن‌ها نیز منشأ طبیعی داشته باشند و به دلیل مطرح بودن نقش کمیت در آن‌ها، جزء عوامل متغیر محسوب می‌شوند. از مجموع این عوامل موقعیت جغرافیایی در بین عوامل ثابت و انسان در میان عوامل متغیر، نقش دو قطب اصلی را در تحلیل‌های ژئوپلیتیکی ایفا می‌کند. (نبوی، ۱۳۹۰: ۷)

جایگاه جهانی اسلام در نظریه‌های ژئوپلیتیک:

کلید نظریه‌های ژئوپلیتیکی جهان، بر اساس وجود محور آب و خشکی مطرح گردیده است در این نظریه‌ها، جهان اسلام، جز مکمل‌های ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک دو قدرت بری و بحری جهان در نظر گرفته شده است. اما با توجه به موقعیت جغرافیایی جهان اسلام، اگر جایگاه واقعی خود را درک کند، نه تنها می‌تواند مکمل قدرت‌های بزرگ نباشد، بلکه خود به‌عنوان یک هسته اصلی قدرت بزرگ جهانی به حساب آید. در این مورد برای اولین بار در سال ۱۹۵۴ پیر ژرژ گفت: «اسلام در پرتو ایمان مذهبی‌اش، مایل است که گروه‌بندی جدید و وسیعی از ملل مسلمان باشد و حتی از لحاظ سیاسی، به صورت قدرت سومی بین دو قدرت غرب و شرق درآید». (نبوی، ۱۳۹۰: ۹)

تقسیم‌بندی جغرافیایی جهان اسلام: در تقسیم‌بندی جهانی اسلام نظریه‌های متفاوتی ارائه شده است که برخی جهان اسلام را به دو بخش مرکزی و پیرامون و برخی دیگر آن را به سه بخش مرکزی، غربی و شرقی تقسیم‌بندی نموده‌اند. هرچند تعیین مرز دقیق بین این دو بخش دشوار است. اما با توجه به تحولات به وجود آمده، به‌ویژه پس از فروپاشی شوروی و جدانی بخش بزرگی از آن، باید یک تقسیم‌بندی جدیدی را ارائه داد و بر این اساس می‌توان جغرافیایی جهان اسلام را به چهار بخش تقسیم‌بندی کرد:

مرکز جهان اسلام (شمال غرب آسیا) - شمال جهان اسلام (آسیای مرکزی و قفقاز) - غرب جهان اسلام (کشورهای شمال، شمال شرقی و بخش‌های از آفریقا) شرق جهان اسلام (از مرزهای شرق ایران تا کرانه‌های غربی اقیانوس آرام) ([www. polici.persianblog.ir](http://www.polici.persianblog.ir))

مرکز جهان اسلام در حقیقت شبه جزیره‌ای بزرگی است که دریا‌های سیاه، مدیترانه، احمر، عرب، عمان و خلیج فارس را در برمی‌گیرد و با توجه به تحولات سیاسی - مذهبی در جهان اسلام، که در

این منطقه آغاز شده است، از ابتدای پیدایش قدرت‌های بزرگ جهان، توجه ویژه‌ای به این منطقه شده است. تحولاتی که در این منطقه به وجود می‌آید، تأثیرات زیادی بر سایر مناطق (در چه جهت وحدت و یکپارچگی و چه در جهت واگرایی و تفرقه) دارد و اولین گام که در جهت وحدت جهان اسلام، برداشته شده، سازمان کنفرانس اسلامی است که ضرورت و عوامل آن دارای اهمیت است.

اختلاف ژئوپلیتیک جهانی: علت اختلاف و قطعه‌قطعه شدن جهان اسلام چیست؟ در این مورد عوامل زیادی را مطرح کردند:

الف- شکاف میان شیعه و سنی که خود حاصل جدایی میان فرهنگ عرب و غیر عرب است. ب- مداخله اقوام ترک آسیای مرکزی که به عبارتی، رهبری سیاسی نظامی را از دست اعراب بیرون آوردند.

ج- توسعه جغرافیایی بعد از قرون وسطی از جنوب صحرا گرفته تا اندونزی و فیلیپین. د- مداخله استعماری اروپا، ابتدا مداخله انگلستان به هندوستان، فرانسویان و انگلیسی‌ها در فردای جنگ جهانی اول در آسیای جنوب غربی، برای نفوذ در مناطقی که تا آن زمان وابسته به امپراطوری عثمانی بود.

جهان اسلام از لحاظ منطقه‌ای: اسلام از لحاظ منطقه‌ای جغرافیایی به پنج منطقه جغرافیایی تقسیم می‌شود که عبارت انداز:

(۱) جنوب غربی آسیا. - (۲) منطقه غربی (آفریقا) - (۳) منطقه شمالی (آسیای میانه) - (۴) منطقه شرقی (آسیای جنوبی و جنوب شرقی) مانند پاکستان، بنگلادش، مالزی و اندونزی. - (۵) منطقه شمال غربی (اروپا) (نبوی، ۱۳۹۰: ۱۱)

این مناطق پنج‌گانه، به وسیله مرزهای طبیعی و سیاسی از یکدیگر جدا شده و هر یک دارای ویژگی‌های جغرافیایی مربوط به خود می‌باشد. قسمت زیادی از سرزمین‌های آسیای جنوب غربی محدوده‌های کوچکی از شمال شرقی و شرق آفریقا در دوره خلفای راشدین و بخشی از سرزمین‌های دوردست آسیای جنوب غربی آفریقا و آسیای جنوبی و میانه در دوره امویان و عباسیان، بخشی عظیمی از شبه‌قاره هند توسط غزنویان، صفاریان و گورکانیان، جنوب شرقی آسیا به وسیله تجار مسلمان اهل شبه‌قاره هند و قسمت‌های از آفریقا و اروپا توسط ترکان سلجوقی به کیش اسلام درآمدند. (همان: ۱۳)

مرز و پیچیدگی جهان اسلام: مرزهای جهانی اسلام کاملاً پیچیده و گمراه‌کننده است و حدود یک‌سوم کشورهای واقع در بخش‌های مرکزی و غربی جهانی اسلام، مرزهایشان بر اثر توافق بین دولت‌ها به وجود آمده‌اند و هر لحظه امکان درگیری وجود دارد. امروزه چهار نوع اختلاف مرزی بین کشورها شناسایی شده که همه این‌ها را می‌توان در مرکز و غرب جهان اسلام مشاهده کرد:

۱- اختلافات مکانی: علت این اختلاف، مشخص نکردن مکان دقیق مرز است و این اختلاف، اغلب به وسیله تغییر مجرای رودخانه‌ها، سکون‌های شینی و جزایر به وجود می‌آیند مانند اختلاف میان ایران و عراق در مورد اروندرود (شط العرب) و هر دو کشور از این جهت آسیب‌پذیرند.

۲- اختلاف ارضی: هر چند هر یک از این اختلافات، ویژگی خودشان را دارند. در غرب مانند اختلاف میان مراکش و موریتانی که مراکش مدعی مالکیت اراضی صحرای عربی است که پس از خروج اسپانیا در سال ۱۹۷۶ بین مراکش و موریتانی تقسیم شد و مردم صحرای هم از این تقسیم راضی نبودند. یا مانند اختلاف میان لیبی و چاد بر سر اریکه (آتوزو) که دارای ذخایر آهن و اورانیوم است. در بخش مرکزی جهان اسلام، اختلاف میان عربستان سعودی، عمان و ابوظبی بر سر واحه‌های بوریمی، در بخش غربی نیز اختلاف بین مصر و سودان بر سر وادی (حلفا) نمونه دیگری از اختلافات ارضی است.

۳- اختلافات عملکردی: این اختلافات از طریق حرکت مردم و کالاها صورت می‌گیرد، از جمله عبورهای غیرقانونی از مرزها برای ایجاد اخلال و بی‌نظمی مانند مرز بین بخش‌های ترک‌نشین و یونان نشین جزیره قبرس که با نظر ترکیه و اشغال آن توسط ترک‌ها صورت گرفت.

۴- اختلافات ناشی از منابع ممتد در دو سوی مرز: مانند اختلاف بین ترکیه، سوریه و عراق بر سر بهره‌برداری از آب رودخانه فرات که سرچشمه آن را ترکیه در اختیار دارد.^۱

کشورهای اسلامی و نظریه‌های ژئوپلیتیکی جهانی جدید با توجه به آنچه مطرح گردید، زمینه‌های اختلاف و درگیری میان کشورهای اسلامی متعدد است. این اختلافات که ناشی از مسائل مرزی، مذهبی، نژادی، تقسیمات قومی و عوامل اقتصادی و سیاسی است، زمینه‌ساز بسیاری از عوامل درگیری بین کشورهای اسلامی است همواره کشورهای استعماری، تلاش کردند از این اختلافات، حداکثر استفاده را ببرند بنابراین، نظریه ژئوپلیتیکی جدید با نظریات قدیم فرق دارد. نظریات گذشته مانند هارتلند و قدرت دریایی، منجر به نقل و

۱. سایت: (www.polici.persianblog.ir)

انتقالات وسیع نظامی می‌گردید که هزینه‌های زیادی را در برداشت. اما تئوری‌های جدید که اخیراً به کار گرفته می‌شوند، از نوع ایجاد درگیری بین کشورهای اسلامی است که لزومی به لشکرکشی قدرت‌های استکباری ندارد، هرچند در صورت لزوم به صورت سمبولیک، از قدرت‌های نظامی هم استفاده خواهند کرد. (نیوی، ۱۳۹۰: ۱۶)

رابطه راهبرد دفاعی و عوامل ژئوپلیتیک:

دولت‌ها برای تأمین منافع امنیت ملی با انجام برنامه‌ریزی‌های دقیق و تعیین معیارهای کمی ارزش-های امنیت ملی را به اهداف امنیت ملی تبدیل نموده و تقدم نسبی آن‌ها را تعیین می‌نمایند. به عبارت دیگر، کشورها با در نظر گرفتن ماهیت تهدیدات، شدت و احتمال وقوع آن‌ها و ارزیابی قابلیت‌ها، آسیب‌پذیری‌ها، نقاط قوت و ضعف دشمن و همچنین بررسی قابلیت‌ها؛ نقاط قوت و آسیب‌پذیری‌های خودی، اهداف امنیت ملی را مشخص و برای وصول به آن‌ها سیاست‌گذاری کرده و راهبرد مناسب را تدوین می‌نمایند. موضوعاتی از قبیل حفظ استقلال و تمامیت ارضی حفظ حاکمیت ملی، حفظ نهادهای اساسی، حفظ افتخارات تاریخی و فرهنگ ملی، حفظ مقدسات عقیدتی و ایدئولوژیکی در حقیقت اهداف امنیت ملی را برای یک کشور تشکیل می‌دهند.» (چگینی، ۱۳۸۴: ۴۴)

اهداف و اصول کلی نظامی، سیاست‌های دفاعی، دکترین‌ها و راهبردها تعیین‌کننده برنامه‌ها خطوط کلی و رهنمودهای اساسی در قدرت نظامی کشور هستند. اصولاً تا اهداف کلی و جزئی ملی، اهداف و مقاصد نظامی، خطوط اساسی و تعیین‌کننده، اصول و برنامه‌ها، رهنمودها و خط‌مشی‌های مشخص و مدون در مورد برخورد و مقابله با تهدیدات احتمالی که از سوی دشمنان خارجی و داخلی نسبت به یک نظام مطرح است، وجود نداشته باشد، سخن گفتن از قدرت نظامی سالم و برتر که توانایی حفظ امنیت کشور را داشته باشد بیهوده است. حساس‌ترین عناصر در تبیین قدرت نظامی هر کشور راهبردها و برنامه‌ریزی‌های نظامی آن کشور می‌باشد که در چارچوبی هماهنگ و مرتبط با سیاست‌ها، اهداف و منافع ملی آن کشور تعیین می‌گردد. (جمشیدی، ۱۳۸۴: ۱۲)

عوامل ژئوپلیتیکی در کنار عواملی از قبیل ارزیابی وضعیت امنیتی محیط بین‌المللی، وضعیت تهدیدات و غیره از مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری راهبرد دفاعی کشورها هستند. عوامل ژئوپلیتیکی یک سری سیاست‌های متأثر از عوامل جغرافیایی است که منجر به ایجاد و تولید قدرت برای اتخاذ راهبرد دفاعی مناسب مبتنی بر یکی از محیط‌های همکاری، رقابت و یا منازعه می‌باشند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که عوامل ژئوپلیتیک با راهبرد

دفاعی ارتباط مستقیم داشته و در انتخاب و اتخاذ راهبرد، به میزان زیادی تأثیرگذار هستند و از همین جهت بررسی و شناخت نقش عوامل ژئوپلیتیک حائز اهمیت می‌باشد (مطالعات گروهی دوره ششم سیاست دفاعی، ۱۳۹۴).

عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر برای حفظ امنیت:

چنانچه ژئوپلیتیک را علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، سیاست و قدرت و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر بدانیم، آنگاه می‌توان گفت که عوامل ژئوپلیتیکی یک سری سیاست‌های متأثر از عوامل جغرافیایی است که منجر به ایجاد و تولید قدرت برای اتخاذ راهبرد مناسب مبتنی بر یکی از محیط‌های همکاری، رقابت و یا منازعه هستند. (حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۳۵) برخی از عوامل ژئوپلیتیکی که صرف‌نظر از جغرافیایی خاص، بین همه مناطق جغرافیایی مشترک است و بیشتر جنبه کلی دارند و در منابع و آثار دانشمندان علم ژئوپلیتیک به آن‌ها اشاره شده است به شرح ذیل است:

جدول ۱: عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر برای حفظ امنیت (مطالعات گروهی دوره ششم سیاست دفاعی)

عوامل نظامی	عوامل سیاسی - بین‌المللی	عوامل سیاسی داخلی	عوامل اقتصادی	عوامل انسانی	عوامل فیزیکی
۱. کمیت و کیفیت منابع انسانی در نیروهای مسلح ۲. کمیت و کیفیت تسلیحات و تجهیزات نظامی ۳. برخورداری از فناوری پیشرفته دفاعی و صنایع دفاعی داخلی ۴. معاهدات استراتژیک دفاعی - امنیتی با قدرتهای بزرگ	۱. حضور نیروهای خارجی و عوامل بیگانه در کشور مقابل ۲. حضور و نفوذ قدرت‌های بیگانه بر کشور مقابل ۳. عضویت و نفوذ اتحادیه‌های سیاسی - اقتصادی ۴. قرا گرفتن در کانون توجهات ژئوپلیتیکی قدرت‌ها	۱. کارآمدی ساختار سیاسی حکومت ۲. وفاداری مردم و احزاب سیاسی به حکومت ۳. آرمان سیاسی ناسیونالیستی ۴. سابقه تاریخی ملت ۵. هویت ملی، احساس آن ۶. انسجام ملی و تجانس سیاسی و قومی ملت ۷. اختلافات مرزی و ارضی ۸. اختلافات، شکاف‌های قومی و مذهبی ملت ۹. شکاف‌های ساختاری میان بخش سیاسی و دفاعی	۱. منابع زیرزمینی ۲. منابع اقتصادی پایدار ۳. فناوری فضایی و قابلیت‌های مربوط به آن ۴. شبکه‌های مواصلاتی و خطوط انتقال کالا و انرژی ۵. وابستگی اقتصادی عمده به منابع خارجی	۱. جمعیت ۲. تراکم جمعیت و مراکز استراتژیک در نزدیکی مرزهای کشور بیگانه ۳. دین و مذهب و انگیزه‌های عقیدتی ۴. گروه‌های قومی، مذهبی، نژادی متجانس با خودی ۵. گروه‌های قومی، مذهبی، نژادی متجانس با بیگانه ۶. ظرفیت‌های علمی - فناوری	۱. موقعیت استراتژیک ۲. موقعیت ارتباطی ۳. برخورداری از موقعیت دریایی و ساحلی ۴. وسعت و عمق استراتژیک ۵. شکل کشور ۶. توپوگرافی کشور ۷. منابع آب و شبکه آب‌های مرزی

مؤلفه‌های امنیت از نگاه اسلام:

الف) مؤلفه‌های امنیت از دیدگاه قرآن کریم

مؤلفه‌های امنیت از دیدگاه قرآن کریم عبارت‌اند از:

۱- از انگیزه‌های قیام صالحین و اهداف عالی حکومت ۲- پیشگیری از عوامل تهدیدکننده امنیت ۳- انعقاد پیمان‌های صلح برای تأمین امنیت ۴- استقرار امنیت فردی و اجتماعی و حفظ آن ۵- تبعیت از قوانین شرع عامل اصلی ایجاد امنیت ۶- تبعیت از بدعت‌گذاران، عامل اصلی سلب امنیت در جامعه ۷- اقتدار حکومت شاخصه‌ی اصلی ایجاد امنیت (قرآن کریم، نور آیه ۵۵، فتح آیه ۴ و نحل آیه ۱۱۲)

ب) مؤلفه‌های امنیت از منظر نهج البلاغه

با توجه در متن خطبه‌ها و فرمایشات مولای متقیان، حضرت علی (علیه السلام)، مؤلفه‌های امنیت از دیدگاه نهج البلاغه را می‌توان به این شکل طبقه‌بندی نمود:

- انگیزه‌های قیام صالحین و اهداف عالی حکومت

- پیشگیری از عوامل تهدیدکننده امنیت

- انعقاد پیمان‌های صلح برای تأمین امنیت

- استقرار امنیت فردی و اجتماعی و حفظ آن

- تبعیت از قوانین شرع، عامل اصلی ایجاد امنیت

- تبعیت از بدعت‌گذاران، عامل اصلی سلب امنیت در جامعه

- اقتدار حکومت، شاخصه‌ی اصلی ایجاد امنیت (نهج البلاغه خطبه‌های ۵۳ و ۱۳۱)

ج) مهم‌ترین مؤلفه‌های امنیت از منظر امام خمینی (ره)

در یک جمع‌بندی کلی از فرمایشات حضرت امام (علیه السلام) که در خصوص امنیت فرموده‌اند: مهم‌ترین مؤلفه‌های امنیت را از منظر ایشان به شرح ذیل می‌باشد:

۱- آگاهی ملت‌ها ۲- وحدت کلمه ۳- ارجحیت حیات روحانی و مذهبی بر حیات مادی و

دنیوی ۴- اصلاح و استقلال فرهنگی و روحیه ایمانی ۵- نقش برتر عوامل معنوی قدرت بر

عوامل مادی آن ۶- دفاع از مسلمانان و مستضعفین جهان و دعوت آن‌ها به اسلام حقیقی ۷-

تشکیل جبهه قدرتمند اسلامی - انسانی (وسیع‌تر از جهان اسلام) برای سروری پابرهنگان جهان

۸- حمایت همه‌جانبه از نهضت‌های آزادی‌بخش به‌عنوان مصادیق بارز مستضعفین جهان تا

ریشه‌کن شدن کفر و رسیدن آن‌ها به حقوق حقه خود ۹- گستره روابط بر اساس مبانی اسلامی و

انسانی ۱۰- اصل احترام متقابل و عدم دخالت در امور داخلی یکدیگر ۱۱- روابط حسنه، مدارا و مسالمت‌آمیز ۱۲- اصل آزادی، استقلال و منافع ملی ۱۳- نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری ۱۴- نفی ظلم و ظلم‌پذیری ۱۵- اصل نه شرقی - نه غربی ۱۶- دفاع از کیان اسلام و مسلمانان ۱۷- دفاع از مستضعفان و مظلومان ۱۸- کمک به نهضت‌های آزادی‌بخش ۱۹- صدور انقلاب اسلامی (مطالعات گروهی دوره هشتم سیاست دفاعی، ۱۳۹۵)

از دیدگاه حضرت امام (علیه‌السلام)، ابزارهای تأمین امنیت در جامعه در مقوله‌های ذیل وجود دارد: حفظ امنیت از دیدگاه امام (علیه‌السلام) منوط به رعایت بسیاری از مسائل از سوی حکومت اسلامی و مردم است. وحدت داخلی، حضور و پایداری ملت در صحنه، اتحاد در روش و حرکت در کلیت سیاست مورد قبول اسلام، احساس مسؤولیت روحانیون، متعادل و به هنگام بودن، تلاش مسلمانان و مستضعفان جهان برای حفظ ج.ا.ا، آمادگی برای دفاع همه‌جانبه، عدم سوءاستفاده از آزادی و جلوگیری از هرج و مرج، جلوگیری از اشاعه تفرقه میان اهل سنت و شیعه. (همان)

امنیت از دیدگاه مقام معظم رهبری (حفظه... تعالی)

از دیدگاه معظم‌له، امنیت از اساسی‌ترین نیازهای مردم و جزء حقوق مسلم آنان است که کاملاً عینی، واقعی و ملموس است و اگر وجود نداشته باشد، هیچ کاری حتی عبادت خداوند هم برای مردم امکان‌پذیر نیست. بنابراین، ضرورت وجود امنیت برای تداوم حیات جامعه و انجام فعالیت‌های اقتصادی، علمی و اجتماعی مورد نظر معظم‌له است و در کل ایشان شرط حرکت اجتماعی جامعه و کشور را وجود امنیت می‌دانند. بدون امنیت هیچ اقدامی ممکن نیست و رشته‌های یک مملکت از هم گسسته خواهد شد. هم‌چنین از دیدگاه مقام معظم رهبری، امنیت باید همه‌جانبه باشد و تمام ابعاد امنیت ملی، اجتماعی، اقتصادی و سرمایه‌گذاری، نظامی و انتظامی، فرهنگی، فکری و عقیدتی، امنیت مدنی و شهروندی، قضایی، امنیت اخلاقی، حیثیتی و آبرویی را شامل شود و هیچ‌کدام از حیطه‌های زندگی بشر نباید دچار ناامنی باشد بنابراین، معظم‌له تأکید مضاعفی بر محیط‌های مختلف اجتماعی و فردی و حفظ امنیت آن‌ها دارد و در بیانات متعدد به امنیت محیط کار، خانه، مدرسه، دانشگاه، شهر، روستا، خیابان و جاده و... اشاره می‌کنند. قطعاً اگر تمام این حیطه‌ها امنیت داشته باشند و مردم احساس آرامش و سلامت و صلح کنند، می‌توان ادعا کرد که امنیت پایدار برقرار شده است که از نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اسلام پیام‌آور چنین امنیتی است

(باصری، ۱۳۸۸: ۱۵). در یک جمع‌بندی کلی در فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در خصوص مقوله امنیت را می‌توان به این شکل طبقه‌بندی کرد:

۱- ضرورت وجود امنیت برای تداوم حیات جامعه - ۲- شرط حرکت اجتماعی جامعه و کشور را وجود امنیت می‌دانند - ۳- امنیت باید همه‌جانبه باشد و تمام ابعاد امنیت ملی، اجتماعی، اقتصادی و سرمایه‌گذاری، نظامی و انتظامی، فرهنگی، فکری و عقیدتی، امنیت مدنی و شهروندی، قضایی، امنیت اخلاقی، حیثیتی و آبرویی را شامل شود. (مطالعات گروهی دوره هشتم سیاست دفاعی، دانشکده دفاع، ۱۳۹۵) مقوله امنیت در جهان اسلام، از جمله مباحث اساسی این پژوهش می‌باشد. با توجه به هدف اصلی دشمنان در تقلیل و از بین بردن امنیت در کشورهای اسلامی، لازم است مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام احصاء گردد و در قالب عوامل داخلی و خارجی مورد بررسی قرار گیرد. منظور از عوامل داخلی، عواملی هستند که در محیط داخلی کشورهای اسلامی، زمینه بروز ناامنی را فراهم کرده و دشمنان با سوءاستفاده از آن‌ها در صدد نفوذ در این کشورها بوده و یا نفوذ خود را گسترش داده و اهداف خود را عملی کرده‌اند. در محیط خارجی کشورهای اسلامی عواملی که تحت عنوان عوامل خارجی مورد بررسی قرار می‌گیرد، عواملی هستند که در خارج از محیط داخلی کشورهای جهان اسلام، بر محیط داخلی تأثیرگذار بوده و شرایط را برای گسترش دشمنان فراهم می‌کنند.

امنیت جهان اسلام:

مجموعه عظیم جغرافیایی جهان اسلام، با داشتن ظرفیت‌های مختلف ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی به همراه منابع عظیم انرژی در طول تاریخ مورد طمع قدرت‌های بزرگ بوده و همواره تلاش این قدرت‌ها برای ایجاد ناامنی و فراهم آوردن زمینه حضور خود در کشورهای اسلامی معطوف بوده است. این مجموعه عظیم با ۱۱ هزار کیلومتر از غرب تا شرق و ۵ هزار کیلومتر از شمال به جنوب بین جاوه و قزاقستان، تشکیل تقاطعی با دیگر مجموعه‌های جغرافیایی می‌دهد که به همان اندازه اهمیت دارد. کشورهای اسلامی در مرزهای شمالی خود با دو سرزمین پهناور روسیه و چین محدود می‌شوند و در جنوب، هندوستان آن را به دو نیمه تقسیم می‌کند. وجود اقیانوس اطلس آرام و هند در غرب، شرق و جنوب کشورهای اسلامی به این سرزمین‌ها ارزش زیادی، ارزانی داشته است. کشورهای اسلامی کانال‌ها، تنگه‌های آبی و جزایر مهم را در اختیار دارند، یا در کنار آن‌ها واقع شده‌اند. ایران، عمان، ترکیه و مصر از چنین اهمیتی برخوردارند. جهان اسلام افزون بر

خلیج فارس که مشهورترین، حیاتی ترین و مهم ترین خلیج های دنیای اسلام است. این خلیج ها را نیز در اختیار دارد: خلیج عدن در جنوب یمن، خلیج گینه در آفریقای غربی، خلیج بنگال در جنوب بنگلادش، خلیج اسکندریه در شمال مصر، خلیج سرت در شمال لیبی، خلیج تونس در شرق کشور تونس، خلیج اسکندران در جنوب ترکیه و... که می تواند برای کشورهای که در ساحل آن قرار دارند، اهمیت وصف ناپذیر استراتژیکی، اقتصادی، سیاسی و نظامی داشته باشد. (مجتهدزاده، ۱۳۷۹: ۳۹)

عوامل داخلی تأثیرگذار بر امنیت جهان اسلام:

در یک جمع بندی کلی مهم ترین عوامل داخلی تأثیرگذار بر امنیت جهان اسلام شامل موارد ذیل می باشد:

- ۱- بحران ها و چالش های موجود در کشورهای اسلامی
- ۲- مشکلات اقتصادی و پائین بودن سطح رفاه و آسایش مردم
- ۳- نگرش شدید قومی گرایانه در کشورهای اسلامی
- ۴- تجددطلبی و خودباختگی و احساس درماندگی و حقارت در مقابل تمدن غرب
- ۵- ساختار حکومتی نامناسب و ملوک الطوائفی
- ۶- ژئوپلیتیک مرزها و اختلافات سرزمینی در جهان اسلام
- ۷- فرقه گرایی در جهان اسلام
- ۸- عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی (مطالعات گروهی دوره هشتم سیاست دفاعی، ۱۳۹۵)

عوامل خارجی تأثیرگذار بر امنیت جهان اسلام:

در یک جمع بندی کلی مهم ترین عوامل خارجی تأثیرگذار بر امنیت جهان اسلام شامل موارد ذیل می باشد:

- ۱- غارت منابع و سرمایه کشورهای اسلامی
- ۲- خواست قدرت های غربی جهت ایجاد اختلافات سیاسی میان کشورهای اسلامی
- ۳- تلاش های خارجی جهت جلوگیری از وحدت سراسری جهان اسلام
- ۴- تلاش گسترده غرب جهت اسلام ستیزی در جوامع غربی
- ۵- وابسته سازی اقتصادی کشورهای اسلامی به خارج (همان)

روش‌شناسی تحقیق

به لحاظ روش‌شناسی این تحقیق، از نوع کاربردی بوده و به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. و داده‌ها و اطلاعات موردنیاز با استفاده از دو روش اسنادی و مطالعه میدانی جمع‌آوری شده‌اند. در روش اسنادی از ابزار فیش‌برداری و در روش میدانی از ابزار پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه‌ی کارشناسان، کارگزاران و دست‌اندرکاران و خبرگان در حوزه‌های مرتبط با موضوع تحقیق تشکیل داده است. بنابراین در این پژوهش به واسطه برخورداری از جنبه‌های راهبردی و تخصصی بودن موضوع آن با بررسی‌های به‌عمل‌آمده با توجه به در دسترس بودن و احتمال همکاری صاحب‌نظران و توجه به اشباع نظری تعداد جامعه آماری محدود حدود ۳۰ نفر برآورد می‌گردد، و روش نمونه‌گیری در این تحقیق، چون حجم جامعه آماری و حجم جامعه نمونه محدود است، جامعه آماری به‌صورت تمام شمار بوده و برهم منطبق است همچنین اطلاعات و داده‌های موردنیاز با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته جمع‌آوری گردیده است و به روش‌های آماری توصیفی (شاخص‌های مرکزی و پراکندگی و ...) و استنباطی (تحلیل عاملی و ضرایب همبستگی اسپیرمن، پیرسون، کندال و ...) با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS تحلیل گردیده است.

روایی^۱: در این تحقیق، برای به دست آوردن روایی از روش آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است. بدین صورت که در مرحله پیش‌آزمون تعداد ۱۰ نفر از جامعه نمونه را انتخاب نموده و پرسشنامه را در بین آنها توزیع نموده و بعد از پر کردن پرسشنامه‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌های آماری در (SPSS) ضریب آلفا را برای این پرسشنامه محاسبه می‌کنیم که مقدار α برای تحقیقات معتبر باید بزرگ‌تر از ۰/۷۰ باشد. روایی مربوط به پرسشنامه طراحی شده برای این تحقیق به شرح جدول ذیل می‌باشد:

تعداد نمونه	آلفای کرونباخ استاندارد شده	آلفای کرونباخ استاندارد نشده
۱۰ نفر	۰/۷۲	۰/۷۵

(آلفای ۰/۷۲ حاکی از روایی بالای پرسشنامه فوق دارد)

^۱ Reliability

اعتبار: به منظور بررسی اعتبار شاخص‌های در نظر گرفته برای پرسشنامه، شاخص‌ها مؤلفه‌های متغیرهای تحقیق و گویه‌های پرسشنامه در اختیار اساتید و صاحب‌نظران این حوزه قرار گرفته و بعد از اخذ نظریات، نسبت به رفع اشکال و ویرایش گویه‌های پرسشنامه اقدام گردیده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در این تحقیق تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو بخش توصیفی و استنباطی و با کمک نرم‌افزار آماری SPSS انجام پذیرفته است. که در بخش توصیفی به ارائه نمودارها و آمارهای توصیفی و در بخش استنباطی آزمون فرضیه‌های تحقیق انجام پذیرفته است.

توصیف ویژگی‌های جمعیت شناختی

حجم نمونه تحقیق کلیه کارشناسان، کارگزاران و دست‌اندرکاران و خیرگان در حوزه‌های مرتبط با موضوع تحقیق به تعداد ۳۰ نفر می‌باشند که ویژگی‌های زمینه‌ای آن‌ها به شرح جدول ذیل می‌باشد.

متغیرهای زمینه‌ای	طبقه/سطوح	فراوانی	درصد فراوانی
سن	۴۱-۴۵	۰	۰
	۴۶-۵۰	۳	٪۱۰
	۵۱-۵۵	۱۸	٪۶۱
	۵۶-۶۰	۷	٪۲۲
	۶۰ سال و بالاتر	۲	٪۷
درجه/رتبه	سرتیپ	۱	٪۳
	سرتیپ دوم	۱۴	٪۴۷
	سرهنگ	۱۵	٪۵۰
سنوات خدمتی	۱۵ و پایین‌تر	۰	٪۰
	۱۶-۲۰	۷	٪۲۳
	۲۱-۲۵	۸	٪۲۷
	۲۶-۳۰	۱۰	٪۳۳
مدرک تحصیلی	۳۱ و بالاتر	۵	٪۱۷
	لیسانس و پایین‌تر	۰	٪۰
	فوق‌لیسانس	۵	٪۱۷
	دکتری	۲۵	٪۸۳

آزمون فرضیه‌های پژوهش

تحلیل عاملی مؤلفه‌ها: در پژوهش حاضر به لحاظ ماهیت موضوع، با تحلیل عاملی قصد داریم حجم داده‌ها را کاهش داده و ساختار جدیدی را برای داده‌ها کشف کنیم و درصد آزمون انطباق بین سازه‌های نظری و سازه‌های تجربی تحقیق می‌باشیم. در تحلیل عاملی تعیین عامل‌های مشترک

که بر مجموعه‌ای از متغیرها اثر می‌گذارند و تعیین شدت رابطه بین آن‌ها قابل تشخیص است. دو نوع تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل عامل تأییدی وجود دارد در تحلیل عاملی ابتدا باید تشخیص دهیم که آیا می‌توان داده‌های موجود را تقلیل به چند عامل پنهانی داد که این کار با آزمون KMO و بارتلت (بین ۰ تا ۱) انجام می‌پذیرد که هر دو نشان می‌دهند که آیا داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند یا خیر؟ بنابراین با این کار می‌توان گفت که آیا می‌توانیم از بین تمامی مؤلفه‌های راهبردی که در پرسشنامه آورده شده است می‌توانیم حجم آن‌ها را کاهش داده و چند مؤلفه اصلی را استخراج نماییم. در این تحقیق ۳۹ مؤلفه به منظور تبیین امنیت در جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام در قالب ۹ مؤلفه اصلی در نظر گرفته شده است. حال این مسئله را بررسی می‌کنیم که آیا از این ۳۹ مؤلفه می‌توان ساختار جدیدی بر اساس همبستگی بین مؤلفه‌ها

Factor Analysis

را می‌توانیم کشف کنیم

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.822
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1681.042
	df	36
	Sig.	.000

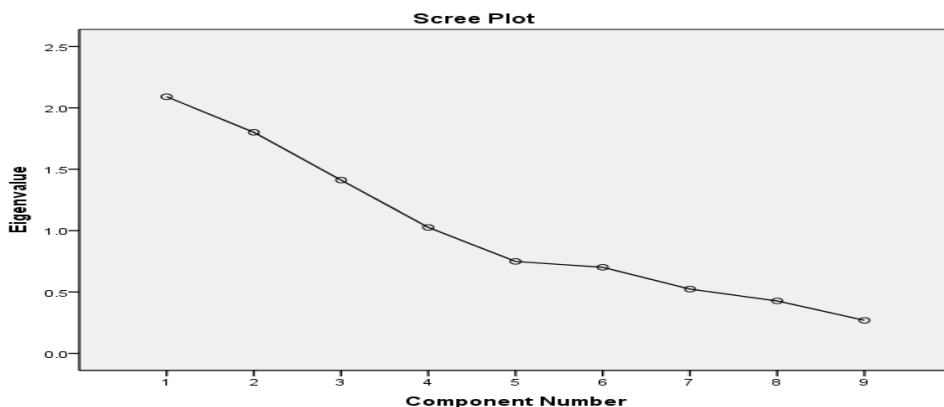
گزارش جدول: این جدول نتایج مربوط به آزمون KMO را نشان می‌دهد که در اینجا برابر ۰.۸۲۲ می‌باشد که نشان می‌دهد داده‌های تحقیق قابل تقلیل به تعدادی عامل زیربنایی می‌باشد. همچنین نتیجه آزمون بارتلت ۱۶۸۱.۰۴۲ می‌باشد که با سطح معنی‌داری ۰.۰۰۰ در سطح خطای کوچک‌تر از ۰.۰۵ معنی‌دار است که نشان می‌دهد ساختار جدیدی بر اساس همبستگی بین مؤلفه‌ها را می‌توانیم کشف کنیم.

Total Variance Explained										
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings			
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	
1	2.091	23.233	23.233	2.091	23.233	23.233	1.866	20.728		20.728
2	1.801	20.010	43.243	1.801	20.010	43.243	1.665	18.503	.231	239.231
3	1.412	15.686	58.929	1.412	15.686	58.929	1.661	18.451		57.681
4	1.026	11.401	70.331							
5	.749	8.324	78.654							
6	.701	7.792	86.447							
7	.524	5.818	92.265							
8	.427	4.748	97.013							
9	.269	2.987	100.000							

Extraction Method: Principal Component Analysis.

تفسیر جدول: این جدول نشان‌دهنده سهم هر عامل در تبیین مجموع واریانس تمامی گویه‌ها است. بر اساس معیار کیزر عامل‌هایی انتخاب می‌شوند که مقدار ویژه آن‌ها بالاتر از یک باشد. در این مثال ۳ عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از یک هستند بنابراین از مجموع ۹ عامل تنها ۳ عامل (مؤلفه اصلی) می‌توان ساخت. هم‌چنین عامل اول بیشترین سهم (23/ 233) و عامل سوم کمترین سهم (15/686) را در تبیین ۹ گویه داشته‌اند. در مجموع هم 78/ 654 از واریانس ۹ گویه توسط این ۳ عامل تبیین می‌گردد.

تفسیر نمودار: این نمودار نتایج جدول قبلی را به صورت نمودار سنگ‌ریزه نشان می‌دهد و تأییدی برای جدول قبلی می‌باشد.

Rotated Component Matrix^a

	Component		
	1	2	3
Mvalefe 1	.391	-.018	.133
Mvalefe 2	-.031	-.564	.181
Mvalefe 3	-.037	.009	.026
Mvalefe 4	-.889	.207	-.557
Mvalefe 5	-.906	.229	.226
Mvalefe 6	.751	.050	.045
Mvalefe 7	-.017	.119	.425
Mvalefe 8	.395	.067	-.205
Mvalefe 9	.079	.453	-.020

تفسیر جدول: این جدول برای دسته‌بندی گویه‌ها در بین عامل‌ها بکار می‌رود. و باید بر اساس بزرگ‌ترین بار عاملی تک‌تک گویه‌ها به دسته‌بندی آن‌ها بپردازیم. بنابراین می‌توان گفت بیشترین بار گویه‌های (Mvalefe 4 و Mvalefe 5 و Mvalefe 6) بر روی عامل اول می‌باشد. بنا بر تحلیل عاملی انجام شده می‌توان سه مؤلفه اصلی (تغییر در نظم نوین موجود و برهم خوردن مرزهای میان دولت‌ها)، «تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی»، «کم‌اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی، به موازات حضور قدرت‌های غربی در سرزمین‌های تحت اشغال) را از مجموعه ۳۹ مؤلفه در نظر گرفته شده در پرسشنامه که به‌عنوان عامل‌های اصلی در این فرآیند استخراج شده‌اند به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی تحقیق در نظر گرفت و به آزمون گذاشت.

آزمون فرضیه‌های تحقیق:

فرضیه فرعی اول: تغییر در نظم نوین موجود در جهان و برهم خوردن مرزهای میان کشورهای اسلامی از مؤلفه‌های اصلی راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام می‌باشد.

جدول ۱: آزمون فرضیه فرعی اول

آزمون آماری	correlation	Sig
Tb کندال	.642	.000
ضریب همبستگی اسپیرمن	.601	.001

به منظور بررسی این فرضیه با توجه به جدول مربعی شکل و ترتیبی بودن سطوح سنجش هر دو متغیر مستقل و وابسته از آزمون تا او بی کندال و همچنین ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده می کنیم.

گزارش آزمون فرضیه: با توجه به نتایج آزمون با اطمینان ۰/۹۵ و سطح خطای کوچک تر از ۰/۰۵ رابطه معنی داری بین تغییر در نظم نوین موجود در جهان و برهم خوردن مرزهای میان کشورهای اسلامی و امنیت در جهان اسلام وجود دارد. بنابراین فرض H1 پذیرفته و فرضیه H0 رد می گردد. همچنین مقدار این رابطه ۰/۶۰۱ است، دلالت بر همبستگی قوی بین دو متغیر دارد. با توجه به نتایج آزمون تا او بی کندال نیز رابطه بین دو متغیر معنی دار بوده (sig:0.000) و مقدار آزمون (۰/۶۴۲) نیز نشان دهنده رابطه قوی بین دو متغیر می باشد. و تغییر در نظم نوین موجود در جهان و برهم خوردن مرزهای میان کشورهای اسلامی می تواند به عنوان مؤلفه امنیت در جهان اسلام قرار گیرد.

فرضیه فرعی دوم: تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته شده بین المللی از مؤلفه های اصلی راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام می باشد.

جدول ۲: آزمون فرضیه فرعی دوم

آزمون آماری	correlation	Sig
Tb کندال	.450	.032
ضریب همبستگی اسپیرمن	.412	.027

به منظور بررسی این فرضیه با توجه به جدول مربعی شکل و ترتیبی بودن سطوح سنجش هر دو متغیر مستقل و وابسته از آزمون تا او بی کندال و همچنین ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده می کنیم.

گزارش آزمون فرضیه: با توجه به نتایج آزمون با اطمینان ۰/۹۵ و سطح خطای کوچک تر از ۰/۰۵ رابطه معنی داری بین تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته شده بین المللی و امنیت در

جهان اسلام وجود دارد. بنابراین فرض H_1 پذیرفته و فرضیه H_0 رد می‌گردد. همچنین مقدار این رابطه ۰/۴۱۲ است، دلالت بر همبستگی متوسط بین دو متغیر دارد. با توجه به نتایج آزمون تا او بی کندال نیز رابطه بین دو متغیر معنی‌دار بوده ($\text{sig}:0.032$) و مقدار آزمون (۰/۴۵۰) نیز نشان‌دهنده رابطه متوسط بین دو متغیر می‌باشد. و تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی می‌تواند به‌عنوان مؤلفه امنیت در جهان اسلام قرار گیرد. فرضیه فرعی سوم: کم اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی، به‌موازات حضور قدرت‌های غربی در سرزمین‌های تحت اشغال از مؤلفه‌های اصلی راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام می‌باشد.

جدول ۳: آزمون فرضیه فرعی سوم

آزمون آماری	correlation	Sig
Tb کندال	.315	.041
ضریب همبستگی اسپیرمن	.302	.037

به‌منظور بررسی این فرضیه با توجه به جدول مربعی شکل و ترتیبی بودن سطوح سنجش هر دو متغیر مستقل و وابسته از آزمون تا او بی کندال و همچنین ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده می‌کنیم.

گزارش آزمون فرضیه: با توجه به نتایج آزمون با اطمینان ۰/۹۵ و سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۵ رابطه معنی‌داری بین کم اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی و امنیت در جهان اسلام وجود دارد. بنابراین فرض H_1 پذیرفته و فرضیه H_0 رد می‌گردد. همچنین مقدار این رابطه ۰/۳۰۲ است، دلالت بر همبستگی متوسط بین دو متغیر دارد.

با توجه به نتایج آزمون تا او بی کندال نیز رابطه بین دو متغیر معنی‌دار بوده ($\text{sig}:0.041$) و مقدار آزمون (۰/۳۱۵) نیز نشان‌دهنده رابطه متوسط بین دو متغیر می‌باشد. و کم اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی می‌تواند به‌عنوان مؤلفه امنیت در جهان اسلام قرار گیرد. فرضیه اصلی تحقیق:

در این بخش به اولویت‌بندی سه شاخص اصلی استخراج شده از تحلیل عاملی گویه‌ها می‌پردازیم که بر اساس آزمون فریدمن انجام پذیرفته است.

H_0 : اولویت شاخص‌های مؤلفه موقعیت ژئوپلیتیکی یکسان هستند.

H_1 : اولویت شاخص‌های مؤلفه موقعیت ژئوپلیتیکی یکسان نیستند.

به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده گردید که نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول ۴: آزمون فریدمن

رتبه میانگین	متغیرها (شاخص‌ها)	آزمون
۲/۰۳	کم اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی، به موازات حضور قدرت‌های غربی در سرزمین‌های تحت اشغال	۳ ۲ ۱
۲	تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته شده بین‌المللی	
۱/۹۳	تغییر در نظم نوین موجود و برهم خوردن مرزهای میان دولت‌ها	
$\chi^2 = 0/125$ و $sig = 0/001$ و $df = 2$ و $N = 30$		

تفسیر: مطابق خروجی جدول چون سطح معناداری کمتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است (sig ۰/۰۰۱) بنابراین می‌توان ادعا نمود که فرضیه H1 مورد تأیید واقع می‌شود. یعنی به‌طور کلی شاخص‌های مذکور به یک میزان نقش ایفاء نمی‌کنند و از لحاظ رتبه میانگین باهم اختلاف دارند. رتبه میانگین این ابعاد به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف- نتیجه‌گیری

مجموعه عظیم جغرافیایی جهان اسلام، با داشتن ظرفیت‌های مختلف ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی به همراه منابع عظیم انرژی در طول تاریخ مورد طمع قدرت‌های بزرگ بوده و همواره تلاش این قدرت‌ها برای ایجاد ناامنی و فراهم آوردن زمینه حضور خود در کشورهای اسلامی معطوف بوده است بر اساس مبانی ارائه شده در بخش ادبیات تحقیق می‌توان عنوان نمود که اسلام نسبت به سایر دیدگاه‌های مذاهب، دیدگاه همه جانبه‌ای نسبت به امنیت دارد و مرجع امنیت را هم حکومت می‌داند، هم ملت، هم آحاد مردم و هم حقوق شهروندی و ملی را شامل می‌گردد بنابراین تهدیدها و تعرض‌های حوزه امنیت در جهان اسلام متوجه دولت، آحاد ملت و ایدئولوژی اسلامی و حوزه سرزمینی جهان اسلام به طول یازده هزار کیلومتر و به عرض بیش از پنج هزار کیلومتر، با ترکیبی متنوع از نظر انسانی و طبیعی می‌باشد.

همچنین بر اساس نتایج تحلیل عاملی انجام شده و آزمون فریدمن می‌توان عنوان نمود که مهم‌ترین ابعاد و عوامل اثرگذار بر تهدید امنیت در جهان اسلام با رویکرد به موقعیت ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی به ترتیب عبارت‌اند از:

- تغییر در نظم نوین موجود و برهم خوردن مرزهای میان دولت‌ها (با میانگین ۲/۰۳)

- تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی (با میانگین ۲)
- کم اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی، به موازات حضور قدرت‌های غربی در سرزمین‌های تحت اشغال (با میانگین ۱/۹۳)

در بررسی فرضیه اصلی تحقیق اولویت‌بندی سه شاخص اصلی استخراج‌شده از تحلیل عاملی گونه‌ها مورد آزمون قرار گرفته است که بر اساس آن به‌طور کلی شاخص‌های مذکور به یک‌میزان نقش ایفاء نمی‌کنند و از لحاظ رتبه میانگین باهم اختلاف دارند. رتبه میانگین این ابعاد به ترتیب از بیشترین به کمترین در به شرح جدول زیر می‌باشد:

رتبه میانگین	شاخص‌ها	اولویت
۲/۰۳	کم اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی، به موازات حضور قدرت‌های غربی در سرزمین‌های تحت اشغال	اول
۲	تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی	دوم
۱/۹۳	تغییر در نظم نوین موجود و برهم خوردن مرزهای میان دولت‌ها	سوم

همچنین بر اساس آزمون فرضیات انجام‌شده، در نتیجه بررسی فرضیه فرعی اول با اطمینان ۰/۹۵ و سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۵ رابطه معنی‌داری بین تغییر در نظم نوین موجود در جهان و برهم خوردن مرزهای میان کشورهای اسلامی و امنیت در جهان اسلام وجود دارد. و نتایج آزمون‌های ضریب همبستگی نیز نشان‌دهنده رابطه قوی بین دو متغیر می‌باشد. و تغییر در نظم نوین موجود در جهان و برهم خوردن مرزهای میان کشورهای اسلامی می‌تواند به‌عنوان مؤلفه امنیت در جهان اسلام قرار گیرد. همچنین در نتیجه بررسی فرضیه فرعی دوم رابطه معنی‌داری بین تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی و امنیت در جهان اسلام وجود دارد. و نتایج آزمون‌های ضریب همبستگی نیز نشان‌دهنده رابطه متوسط بین دو متغیر می‌باشد. و تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی می‌تواند به‌عنوان مؤلفه امنیت در جهان اسلام قرار گیرد. در نتیجه بررسی فرضیه فرعی سوم رابطه معنی‌داری بین کم اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی و امنیت در جهان اسلام وجود دارد. و نتایج آزمون‌های ضریب همبستگی نیز نشان‌دهنده رابطه متوسط بین دو متغیر می‌باشد. و کم اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی می‌تواند به‌عنوان مؤلفه امنیت در جهان اسلام قرار گیرد.

همچنین بر اساس نتایج تحقیق و با بررسی ادبیات تحقیق می‌توان عنوان نمود که مهم‌ترین مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد ژئوپلیتیکی که بسیار حائز اهمیت بوده عبارت‌اند از:

- ۱- ظرفیت‌های کمی و کیفی جمعیت جهان اسلام ۲- عوامل سیاسی داخلی و بین‌المللی جهان اسلام ۳- عوامل نظامی جهان اسلام ۴- عوامل اقتصادی جهان اسلام ۵- قدرت ملی جهان اسلام ۶- همبستگی کشورهای اسلامی ۷- علم و فناوری در جهان اسلام ۸- موقعیت جغرافیای جهان اسلام ۹- منابع طبیعی و انرژی جهان اسلام

ب- پیشنهادها

با توجه به بررسی‌ها و تحلیل‌های ارائه‌شده در این پژوهش موارد زیر به‌عنوان پیشنهادها عملی و پژوهشی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

- ۱- دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان در سطح کلان در کشور به‌منظور تأمین بخش مهمی از امنیت جهان اسلام به‌ویژه در حوزه ژئوپلیتیکی بر اساس درجه اهمیت به سه مؤلفه اصلی و احصاء شده در این پژوهش به ترتیب زیر توجه نمایند: ۱- کم اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی، به‌موازات حضور قدرت‌های غربی در سرزمین‌های تحت اشغال- ۲- تغییر در جغرافیای سیاسی مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی- ۳- تغییر در نظم نوین موجود و برهم خوردن مرزهای میان دولت‌ها

- ۲- با بررسی علمی- پژوهشی در منابع غنی اسلامی مانند قرآن کریم و نهج‌البلاغه موضوعات محوری در خصوص اتحاد، انسجام و امنیت در جهان اسلام استخراج شود و در اختیار مدیران راهبردی جهان اسلام قرار گیرد.

۳. به‌منظور توسعه دانش راهبردی رساله‌های متنوع توسط دانشجویان دوره‌های دکتری در حوزه‌های امنیت جهان اسلام با راهنمایی اساتید صاحب‌نظر و به نام کشور انجام و راهبردهای احصاء شده در اختیار متولیان و دست‌اندرکاران مدیران راهبردی جهان اسلام قرار گیرد.

- ۴- به‌منظور تقویت و بالا بردن آمادگی، کشورهای جهان اسلام برای امنیت خود در مقابل خطر دشمنان، خود را به تجهیزات مدرن و فوق پیشرفته ساخت داخل و یا خارج مجهز نمایند...

- ۵- افزایش وحدت و انسجام ملی و هم‌دلی و تقرب بین کشورهای جهان اسلام با بهره‌گیری از ظرفیت‌های ملی و فراملی و موقعیت ژئوپلیتیکی به‌منظور افزایش و تقویت بنیه دفاعی و مقابله با تهدیدات دشمن برای حفظ امنیت در کشورهای جهان اسلام
- ۶- صاحب‌نظران حوزه‌های امنیت در جهان اسلام در عرصه‌های گوناگون با انجام تحقیقات و پژوهش‌هایی در رابطه با موضوع ایجاد وحدت و امنیت اجتماعی، در سطح هر یک از کشورهای جهان اسلام به این امر الهی - انسانی بپردازند و بر اساس یافته‌های منطقی و کارشناسی شده، نتایج علمی خود را جهت برنامه‌ریزی در اختیار سایر کشورهای جهان اسلام قرار دهند تا آن‌ها از هرگونه برنامه‌ریزی سلیقه‌ای و فاقد کارشناسی شده، پرهیز نمایند.
- ۷- توسعه و گسترش روابط کشورهای جهان اسلام با همدیگر با استفاده از موقعیت ژئوپلیتیکی و ظرفیت‌های دینی و ملی و فراملی، به‌منظور تقویت بنیه دفاعی کشورهای جهان اسلام برای مقابله با تهدیدات دشمنان.

فهرست منابع:**الف - منابع فارسی**

- قرآن کریم، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی
- نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، چاپ دوم، (۱۳۸۶)، مشهد، آئین تربیت.
- امام خمینی (ره) **صحیفه نور**، ج ۸، ۳، ۲، ۱، ۲۰، ۱۹، ۱۵، ۱۴، چاپ سوم، (۱۳۸۲)، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار امام (ره)
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۱)، امنیت، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)
- باصری، احمد، (۱۳۸۸)، امنیت از نگاه مقام معظم رهبری، تهران، دانشگاه امام حسین (ع)
- توحیدی، ارسطو (۱۳۸۹)، **تقریرات درسی**، دانشگاه علی دفاع ملی
- تریف، تری (۱۳۸۳)، **مطالعات امنیت نوین**، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- جمشیدی، محمدحسین (۱۳۸۴)، **مبانی و تاریخ اندیشه نظامی در جهان**، تهران، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- چگینی، حسن (۱۳۸۴)، **نظام مدیریت استراتژیک دفاعی**، تهران، آجا.
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۵)، **اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک**، مشهد، پاپلی.
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۱)، **جغرافیای سیاسی ایران**، تهران، سمت.
- حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۹۰)، **مدیریت راهبردی**، تهران، سمت
- شبهان، مایکل (۱۳۸۸)، **امنیت بین الملل**، ترجمه جلال دهقانی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- گروه مطالعات دانشکده دفاع (۱۳۹۴)، **تدوین راهبردهای تحقق قدرت برتر دفاعی منطقه بر اساس سند چشم انداز ۱۴۰۴ شمسی**، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- گروه مطالعاتی دانشکده دفاع (۱۳۹۵)، **راهبردهای مقابله با خطر جریان های تکفیری برای امنیت جهان اسلام**، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- گلی زواره، غلامرضا، (۱۳۸۶)، **شناخت کشورهای اسلامی و نواحی مسلمان نشین جهان**، تهران
- صالح، اصغر، (۱۳۸۷)، **الگوی مدیریت راهبردی نیروهای مسلح ج.ا.ا**، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۳۵.
- مجتهد زاده، پیروز (۱۳۷۹)، **ایده های ژئوپلیتیک و واقعیت های ایرانی**، تهران، نی
- نبوی، رحمت الله (۱۳۹۰)، **ژئوپلیتیک جهان اسلام**، تهران،

ب - سایت :

-www. polici.persianblog.ir

